

Iedere verdachte heeft tijdens een rechtszitting recht op het laatste woord. Een moment voor het tonen van medeleven aan slachtoffer of nabestaanden. Of berouw. Soms helpen de woorden de verdachte en soms gaat het gruwelijk mis. Welk belang hechten advocaten en rechters aan het laatste woord?

Door Mick van Wely

Het laatste woord

Gedurende de gehele zitting afgelopen dinsdag in Assen hielden de nabestaanden en vrienden van een verongelukte voetballer zich kalm. Hoe emotioneel beladen de zitting ook was. Op het moment dat de verdachte gebruik maakte van het recht op het laatste woord, sloeg de kalmte om in hoorbare verontwaardiging. Hij repte met geen woord over slachtoffer en nabestaanden, maar vertelde over een ongeval in de familie en ging in op de persoonlijke consequenties van de botsing.

Verdachten reageren zeer wisselend tijdens het laatste woord.

Mr. Erik de Mare is advocaat bij De Haan Advocaten in Groningen. De strafpleiter verdedigt Reinier S. in de moordzaak van Gonda Smit (1996) uit Hoogezand en stond vorig jaar één van de hoofdverdachten bij, die terechtstond voor moord op Jan Zuidema (2009) in Groningen.

"Ik heb een zaak gehad waarbij de zitting op rolletjes liep, de cliënt keurig ontkende en geen woord te veel zei. Bij het laatste woord begon hij ineens uitgebreid te praten en versprak hij zich. Legde min of meer een bekentenis af. Dan hef je je handen ten hemel. Het gebeurt ook wel eens dat een verdachte zich uit de tent laat lokken en ineens vreselijk uit zijn slof schiet."

De Mare hecht grote waarde aan de voorbereiding van het laatste woord. "Het bijstaan van cliënten is meer dan alleen de bespreking van de feiten. Ik bereid hem voor op de zitting en bespreek dus ook het laatste woord."

Vorbereiding gebeurt door een rollenspel. De Mare speelt dan voor rechter. "Dan probeer ik een cliënt te prikkelen. Laten zien wat hij kan verwachten in de rechtszaal. Soms reageert de cliënt dan heel boos. Zegt hij: hé hallo, je bent toch mijn advocaat?"

De Mare beschrijft verschillende typen cliënten. Ieder type vereist een eigen strategie. "Sommige zijn enorm schuldbevestigend en willen gestraft worden. Ze vragen me om hen niet vrij te pleiten. Tja, die hou je bijna niet tegen. Ik moet echt praten als brugman om te voorkomen dat ze op hun knieën gaan in de rechtszaal."

Recht tegenover de huilende zondaar staat de harde narcist. "Iemand met een totaal gebrek aan berouw of inlevingsvermogen. Die krijgt het niet uit zijn mond dat hij iets fouts heeft gedaan. Dit soort cliënten heb ik vaak bij zeden- en gewelds-zaken. Ik leg uit dat het goed is om spijt te betuigen of empathie te tonen, maar op de zitting zeggen ze uiteindelijk niets."

"Het gros van de cliënten voelt zich zelf slachtoffer. Sommige voelen zich niet alleen zo, maar zijn het ook. Dit type praat vooral over de persoonlijke gevolgen van een delict. Ik leg altijd uit dat ze dat in het laatste woord juist niet moeten doen. Maar soms is het begrijpelijk. Iemand die een ander doodrijdt door een fout, lijdt zelf ook."

Is er sprake van misleiding als je een verdachte iets ongemeens laat zeggen? "Zolang de tactiek binnen de grenzen van wet en geweten blijft, mag alles. Het hoort bij de verdediging. Je moet een cliënt zo goed mogelijk naar voren laten komen ter zitting. De klant is koning, maar ik bepaal de strategie. En het laatste woord kan hier deel van uitmaken."

Het werkt volgens De Mare juist averechts wanneer hij een cliënt iets laat zeggen wat niet bij hem past. "Je kunt een boer in een pak hijsen en keurig laten praten, maar dan valt hij door de mand. Iemand is zoals hij is. Ik raad mijn cliënten ook altijd af om een briefje voor te lezen. Dat is veel te gemaakt."

Henk F. (zie tekening), die in december werd veroordeeld voor het ombrengen van Andrea

▲ Mr. De Mare.

Luten (1993), maakte geen gebruik van het laatste woord. Media verweten hem gebrek aan empathie. "Soms kan iemand zich niet goed verwoorden. Dan is het beter om te zwijgen. Laat mij het woord maar doen dan. Dan kan hij zeggen: alles is gezegd. Dat gebeurt bij driekwart van de cliënten."

Mohammed B.

Mohammed B., de moordenaar van Theo van Gogh (2004), maakte op een bijzondere manier gebruik van zijn laatste woord. Pas in dit staartje van de zitting praatte hij uitgebreid over de moord. Hij zei dat hij doelbewust had vermoord en het weer zou doen als hij de kans ertoe kreeg. Tijdens de zitting reageerde hij niet op vragen van de rechters. Zijn laatste woord was zeer belastend.

Meer dan alleen een belangrijke laatste indruk

De advocaten hechten dus groot belang aan de voorbereiding van hun cliënt op het laatste woord. Maar is dat terecht? Beïnvloedt het laatste woord het besluit van de rechters?

"Het laatste woord geeft een laatste, belangrijke indruk van de verdachte. De houding en de woorden kunnen de beraadslaging van rechters beïnvloeden. Als iemand geen spijt betuigt kan dat gevolgen hebben voor de strafmaat. Zijn houding is voor ons belangrijk, maar natuurlijk ook voor slachtoffers en nabestaanden", zegt Lia van Gastel. Ze is sinds 1992 rechter voor het arrondissement Assen.

Dat het venijn in de staart kan zitten, blijkt uit een anekdote die de rechter aanhaalt. "Er was een buitenlandse verdachte voor wie een tolk samen met de advocaat het woord deed. De feiten werden ontkend. Bij het laatste woord zei de verdachte ineens in het Nederlands: 'ik zal het nooit mee doen.'"

De consequentie? "Zo'n opmerking geldt weliswaar niet als bewijs, maar geeft wel kleur aan eerdere verklaringen. En dus mogelijk op een beoordeling door de rechters."

Van Gastel benadrukt het vaak onderschatte belang van het laatste woord. "Het is een vastgelegd, fundamenteel recht van de verdachte. Als de rechtbank vergeet de verdachte aan het eind van de zitting het laatste woord te geven, is er sprake van vormverzuim. Dat gaat er een streep door de zaak."

Tijdens de zitting kunnen nieuwe elementen aan de orde komen. "De verdachte kan dan reageren tijdens het laatste woord. Indien nodig zal de rechter de ondervraging heropenen. De officier van justitie en rechters kunnen weer reageren op zijn laatste woord. Het kan, maar gebeurt niet vaak. Een zaak kan dus tijdens het laatste woord een flinke wending krijgen. Belangrijk is dat de verdachte altijd weer als laatste aan het woord komt."

▲ Mr. Knottenbelt. Foto's: Marcel Jurjan de Jong

'Rot op, ik ga toch in hoger beroep'

Ook Mr. Willem Knottenbelt van het gelijknamige kantoor in Assen kan het met een kwart eeuw ervaring, niet voorkomen dat een cliënt zijn zaak verprutst in het laatste woord.

"Zo had ik een cliënt die in een tot dan toe uitstekend verlopen zitting om onbegrijpelijke redenen ineens uithaalde naar de rechter. Hij riep: 'rot op, ik ga toch in hoger beroep'. Onverstandig natuurlijk. Ook al ga je in beroep, er moet nog wel een uitspraak komen."

Knottenbelt kent een breed scala aan strafzaken. Onlangs stond hij nog een verdachte bij die betrokken was bij de geruchtmakende steekpartij tussen jongeren in Assen in mei 2010. Knottenbelt verbaast zich soms over het gebrek aan inlevingsvermogen bij verdachten.

"Ik had een cliënt die verdacht werd van brandstichting met gevaar voor omwonenden. In de voorbespreking vroeg ik hem of hij begreep wat anderen had kunnen overkomen.

Hoe zij zich voelden. De verdachte was hier helemaal niet mee bezig en keek me verbaasd aan. Op de zitting, tijdens het laatste woord, zei de cliënt dat hij spijt had van zijn daden. Omdat hij, en nu komt het, al drie maanden vast en in de penarie zat."

Ook Knottenbelt vindt het laatste woord een belangrijk moment en gelooft in de invloed van de afsluitende fase op rechters.

"De cliënt kan dan iets van zichzelf laten zien. Berouw en inleving, maar ook woorden als: 'ik ben nu goed bezig'. Het laatste woord geeft een laatste beeld van de verdachte mee aan de rechters. Ik geloof wel dat rechters er waarde aan hechten. Het kan beslissend zijn als ze bijvoorbeeld twijfelen tussen een werkstraf of een celstraf."

In tegenstelling tot zijn confrère De Mare, laat Knottenbelt zijn verdachte wel woorden oplevelen van een briefje. "Als een verdachte niet goed uit zijn woorden kan komen, waarom niet? Zowel cliënt als raadsman hebben

dan meer controle op de woorden. Je moet niet vergeten dat veel cliënten bloedzenuwachtig zijn tijdens de zitting."

Knottenbelt probeert de zaak vooraf uitgebreid te bespreken om in te schatten of het raadzaam is om hem gebruik te laten maken van het laatste woord. "Ik kan dat vrij goed. Maar soms moet je achteraf concluderen dat de inschatting verkeerd was." Ook Knottenbelt gelooft in de waarde van oprechtheid. "Beter geen laatste woord dan krokodillentranen."

Menigmaal zijn er prachtige laatste woorden. De verdachte laat zich van zijn beste kant zien op oprechte wijze.

"Ik heb het meegemaakt met een verkeersongeval. De verdachte in tranen en de nabestaanden ook. Hij richtte zich tot hen en betuigde oprechte spijt. De nabestaanden zeiden dat ze de verdachte konden vergeven. Een zeer emotionele zitting eindigt dan in een droevige maar toch ook mooie harmonie."